

langt mere direkte tage sigte på at bestemme samspillet mellem de explicitte strategiske konceptioner i Sovjet og den faktiske styrkedeployering. Naturligvis vil forskeren også på dette område være hæmmet af et usikkert og mangelfuldt kildegrundlag. Men usikkerheden er næppe større end på de gebeter, hvor Beukel på så udmærket vis har blotlagt den sovjetologiske forsknings kildeproblemer. Mange fortolkninger vil givet være mulige. Mange spørgsmål vil kunne diskuteres igen og igen. Men der foreligger trods alt så meget materiale, at det er muligt at diskutere seriøst.

Flere forskere har således fundet næring til det standpunkt, at den sovjetiske strategi i almindelighed lægger særdeles stor vægt på hurtigheden, overraskelses-effekten, behovet for at gribe initiativet og nødvendigheden af at komme fjenden i forkøbet. Denne udlægning kan i sig selv give anledning til diskussion. Men såfremt man vil hævde, at disse faktorer virkelig spiller en væsentlig rolle i sovjetisk strategisk tænkning, så melder der sig jo med det samme et andet problem: Hvorledes kommer kernevåbnene ind i denne sammenhæng? Også her er der utvivlsonst basis for debat. Man kan argumentere for, at Sovjet i første række satser på at udnytte overraskelses- og lynkrigseffekten i forbindelse med et konventionelt fremstød i Europa, hvis formål kunne være at uskadeliggøre NATOs taktiske atomvåben, før de vestlige regeringer får truffet den tunge beslutning om at tage dem i brug. Men man kan også mene, at det sovjetiske militær netop lægger hovedvægten på den nukleare offensiv, og at atomkrigs-optionen og den traditionelle strategiske tænkning så at sige virker forstærkende ind på hinanden: på den ene side kan kernevåbnenes eksistens give anledning til en yderligere betoning af behovet for hurtighed, overraskelse og streng hemmeligholdelse af de krigsforberedende foranstaltninger, og på den anden side kan de forestillinger, man gør sig i Sovjet om betingelserne for et overraskelsesangrebs succes, netop motivere en hurtig og massiv kernevåbenindsats.

Diskussionen om disse vitale spørgsmål bør have så solidt et grundlag som overhovedet muligt. Fortsatte undersøgelser i stil med Erik Beukels bog vil derfor være yderst velkomne. Det er ikke for tidligt at give bolden op til næste runde. Kan vi se frem til, at Beukel selv vil vise sig på banen igen?

Niels Erik Rosenfeldt

Tom Colbjørnsen, Gudmund Hernes og Knud Knudsen, *Klassestruktur og klasse-skiller*, Oslo: Universitetsforlaget, 1982, 161 s., 95,00 N.kr.

Frem til slutningen af 1970'erne domineredes klasseteorien af begrebsdiskussionen om klassebestemmelsen, specielt arbejderklassens udstrækning og de nye mellemlags stilling. Diskussionen var i starten inspirerende, men blev efterhånden ret så gold og er i 80'erne næsten gået i stå. Til gengæld vinder empiriske analyser hastigt frem. »Klassestruktur og classeskiller«, der er skrevet som led i et større internationalt projekt, ledet af Eric Olin Wright, er et inspirerende eksempel på denne nyorientering.

langt mere direkte tage sigte på at bestemme samspillet mellem de explicitte strategiske konceptioner i Sovjet og den faktiske styrkedeployering. Naturligvis vil forskeren også på dette område være hæmmet af et usikkert og mangelfuldt kildegrundlag. Men usikkerheden er næppe større end på de gebeter, hvor Beukel på så udmærket vis har blotlagt den sovjetologiske forsknings kildeproblemer. Mange fortolkninger vil givet være mulige. Mange spørgsmål vil kunne diskuteres igen og igen. Men der foreligger trods alt så meget materiale, at det er muligt at diskutere seriøst.

Flere forskere har således fundet næring til det standpunkt, at den sovjetiske strategi i almindelighed lægger særdeles stor vægt på hurtigheden, overraskelses-effekten, behovet for at gribe initiativet og nødvendigheden af at komme fjenden i forkøbet. Denne udlægning kan i sig selv give anledning til diskussion. Men såfremt man vil hævde, at disse faktorer virkelig spiller en væsentlig rolle i sovjetisk strategisk tænkning, så melder der sig jo med det samme et andet problem: Hvorledes kommer kernevåbnene ind i denne sammenhæng? Også her er der utvivlsonst basis for debat. Man kan argumentere for, at Sovjet i første række satser på at udnytte overraskelses- og lynkrigseffekten i forbindelse med et konventionelt fremstød i Europa, hvis formål kunne være at uskadeliggøre NATOs taktiske atomvåben, før de vestlige regeringer får truffet den tunge beslutning om at tage dem i brug. Men man kan også mene, at det sovjetiske militær netop lægger hovedvægten på den nukleare offensiv, og at atomkrigs-optionen og den traditionelle strategiske tænkning så at sige virker forstærkende ind på hinanden: på den ene side kan kernevåbnenes eksistens give anledning til en yderligere betoning af behovet for hurtighed, overraskelse og streng hemmeligholdelse af de krigsforberedende foranstaltninger, og på den anden side kan de forestillinger, man gør sig i Sovjet om betingelserne for et overraskelsesangrebs succes, netop motivere en hurtig og massiv kernevåbenindsats.

Diskussionen om disse vitale spørgsmål bør have så solidt et grundlag som overhovedet muligt. Fortsatte undersøgelser i stil med Erik Beukels bog vil derfor være yderst velkomne. Det er ikke for tidligt at give bolden op til næste runde. Kan vi se frem til, at Beukel selv vil vise sig på banen igen?

Niels Erik Rosenfeldt

Tom Colbjørnsen, Gudmund Hernes og Knud Knudsen, *Klassestruktur og klasse-skiller*, Oslo: Universitetsforlaget, 1982, 161 s., 95,00 N.kr.

Frem til slutningen af 1970'erne domineredes klasseteorien af begrebsdiskussionen om klassebestemmelsen, specielt arbejderklassens udstrækning og de nye mellemlags stilling. Diskussionen var i starten inspirerende, men blev efterhånden ret så gold og er i 80'erne næsten gået i stå. Til gengæld vinder empiriske analyser hastigt frem. »Klassestruktur og classeskiller«, der er skrevet som led i et større internationalt projekt, ledet af Eric Olin Wright, er et inspirerende eksempel på denne nyorientering.

Bogens hovedsigte er at undersøge, i hvilket omfang uligheder i levevilkår er påvirket af strukturelt bestemte klassepositioner. En selvstændig dataindsamling til projektet er undervejs, men bogen præsenterer en række præliminære analyser på basis af de norske levekårsundersøgelser fra 1973 og 1980 (kap. 4-9). Som et sekundært formål indgår en beskrivelse af den norske klassestruktur (kap. 3). Grundlaget for de empiriske afsnit er Wrights bestemmelse af sociale klasser, der diskuteres og operationaliseres i bogens første 2 kapitler. Da såvel det valgte klassebegreb som operationaliseringen kan være problematiske til formålet, er der grund til at gå nærmere ind i en diskussion af hensigtsmæssigheden heraf - også fordi problemet rækker ud over den konkrete undersøgelses rammer.

Forfatterens udgangspunkt er, at »klasser defineres gennem en analyse av udbyttingsrelasjoner« (p. 20), men allerede på den følgende side gøres dominansrelationerne til det eneste kriterium: Kontrollen med, hvad der produceres, hvordan, og kontrollen med selve arbejdsprocessen. Forbindelsen mellem udbyttingsrelationer og dominansrelationer antydes i kap. 5 (pp. 67-68), der taler om ekstrabelønninger som en kontrolmekanisme, men den bliver aldrig præciseret. Det kan i den forbindelse undre, at det centrale værk, der diskuterer sammenhængen mellem dominansrelationer og udbyttingsrelationer, G. Carchedi's »On the Economic Identification of Social Classes«, end ikke omtales (og det kan i øvrigt nævnes, at dennes model stemmer bedre overens med resultaterne end forfatterens).

På basis af dominansrelationerne defineres i overensstemmelse med Wright 3 klasser (arbejderklasse, kapitalister og småborgerskab) samt 3 mellempositioner mellem disse: småkapitalister, ledere (der videre kan differentieres efter niveau), samt »halvautonome arbejdstakere« (der har kontrol over eget arbejde og derfor placerer sig i en mellemstilling mellem småborgerskab og arbejderklasse). Endelig tilføjes en syvende kategori til Wrights skema, »ikke-hierarkiske beslutningstakere og rådgivere«, der placerer sig mellem de halvautonome og (mellem)ledere og er karakteriseret ved indflydelse på investering og planlægning, men ikke ledelsesret over andres arbejde.

Spørgsmålet er imidlertid, hvor velegnet dette klassebegreb er til formålet. Forfatterne nævner (p. 30), at »en hovedhypotese knyttet til marxistiske begreb, er at de skal kunne bruges til å forklare vesentlige ulikheter i levekår«. Det skal ikke bestrides, men det er værd at påpege, at klassebegreberne først og fremmest er opstået i en strategisk sammenhæng: At identificere proletariatet og dets mulige allierede i kampen mod borgerskabet. Analytisk modsvares det af opgaven at forklare og forudsige klassernes adfærd under givne betingelser, herunder den mulige adfærd, der bl.a. er begrænset af objektive klasseinteresser. Når bortses fra den manglende sondring mellem privat og offentligt ansatte (som forfatterne påpeger), er Wrights begrebsapparat hensigtsmæssigt til dette formål; til gengæld kan det synes knap så velegnet, når formålet er at undersøge uligheder i levevilkår. Kategorierne »halvautonome arbejdstakere« og »ikke-hierarkiske beslutningstakere og rådgivere« er utvivlsomt adfærdsrelevante, men formentlig mindre relevante i forbindelse med levevilkårsundersøgelser. Her synes Carchedi's model, der forbinder dominansrelationer og udbyttingsrelationer, at ville være mere velegnet.

Det største problem knytter sig dog til operationaliseringen, der ikke inddrager stillingsoplysningerne, men udelukkende sker ud fra respondenternes svar på følgende spørgsmål (hvis formulering desværre ikke er angivet): 1) Direkte/indirekte indflydelse på investeringer, 2) indflydelse på planlægningen af, hvad der produceres, 3) ledelse af andres arbejde, samt 4) indflydelse på egen arbejdsituation. Forfatterne henviser selv til, at en sådan inddeling på basis af strukturelle kriterier (oplysninger om arbejdsfunktioner) er bedre end en inddeling på basis af faggrupper, med andre ord at validiteten er højere. Det hviler imidlertid på den afgørende forudsætning, at reliabiliteten er rimelig høj (hvad den er i forbindelse med stillingsoplysninger). Erfaringsmæssigt viser det sig, at selv spørgsmål om antal underordnede giver højst upålidelige svar, og de tre øvrige spørgsmål er behæftet med endnu større reliabilitetsproblemer, specielt blandt offentligt ansatte. Når end ikke spørgsmål om fagforeningsmedlemskab giver pålidelige svar (17 pct. af de »traditionelle kapitalister« hævder at være fagforeningsmedlemmer, jvf. p. 122), er der ikke grund til at tro, at så flydende begreber som »indflydelse« kan operationaliseres rimeligt. Mange tabeloplysninger bekræfter indtrykket af en mangelfuld validitet: Eksempelvis skulle hele 21 pct. af den norske erhvervsaktive befolkning være »ikke-hierarkiske beslutningstagere og rådgivere« eller »halvautonome«; den gennemsnitlige uddannelseslængde for de halvautonome er mindre end i arbejderklassen; og den gennemsnitlige arbejdstid for kvindelige topledere er 32 timer (hvilket indebærer, at omkring halvdelen af disse skulle være deltidsbeskæftigede), o.s.v. Ingen af delene synes rimelige.

Disse problemer rækker ud over den norske undersøgelses rammer, idet det næppe vil være muligt at finde adækvate operationaliseringer af de omtalte begreber ved at spørge direkte. Sådanne spørgsmål kan højst bruges som supplement, ikke som alternativ, til stillingsoplysninger.

Spørgsmålet er dernæst, hvad reliabilitetsproblemerne kan betyde for resultaterne. Opgørelserne over klassestrukturen må nødvendigvis blive højst problematiske, for ikke at sige misvisende (hvortil kommer, at den erhvervsaktive befolknings sammensætning er et politologisk set lidet relevant mål for klassestrukturen, fordi det ikke tager hensyn til køn og alder). Mere uoverskueligt er det, hvad der sker med sammenhængene mellem social klasse og de forskellige levevilkårsindikatorer - sammenhænge, der fortrinsvis analyseres ved hjælp af regressionsanalyse og diskriminantanalyse, ofte med den forklarede varians som afgørende mål. Ofte kan lav reliabilitet svække sammenhængens styrke uden at ændre retningen, dvs. producere en lavere varians end den »reelle«, men det er næppe altid tilfældet. For diskriminantanalysen, der identificerer det sæt af faktorer blandt en serie afhængige variable, hvori den uafhængige forklarer mest mulig varians, er det meget vanskeligt at gennemskue, om en højere reliabilitet på den uafhængige variabel ville have ført til identifikation af andre diskriminantfunktioner.

Hvad teknikkerne angår, kunne man i øvrigt have ønsket sig, at forfatterne i lidt højere grad havde benyttet sig af enklere og mere overskuelige analyseformer. Eksempelvis analyserer man i kap. 4 sammenhængen mellem social klasse og en serie ressource- og belønningsvariable, samt partivalg og interesseorganisationsmedlemskab. Ved diskriminantanalysen identificeres 2 funktioner, der tolkes som hhv. materielle kår og ideologisk orientering. Men partivalg vejer relativt

tungt også på den første dimension, og på den sidste vejer også alder og interesseorganisationsmedlemskab rimeligt ned. Specielt fordi man finder det højst uventede resultat, at højere ledere er mere venstreorienterede end arbejdere, kunne man have ønsket sig en serie simple krydstabeller som supplement og som yderligere dokumentation af konklusionen.

I øvrigt er man gennemgående meget opmærksom på de problemer, teknikkerne indebærer, f.eks. interaktionsproblemet, hvilket medfører, at man ofte analyserer på subpopulationer (i kap. 4 f.eks. 30-60 årige fuldtidsbeskæftigede mænd). I kap. 9 finder man dog en lapsus. Det centrale spørgsmål er, om der findes klasseskel i arbejdsdelingen mellem kønnene inden for familien, dvs. at hypotesen er, at sammenhængen mellem køn og arbejdsfunktioner er betinget af social klasse. Men problemstillingen belyses ved hjælp af traditionel multipel regression, der netop forudsætter, at en sådan interaktion ikke er til stede, hvorfor analysen ikke er i stand til at besvare problemstillingen.

Intentionen med ovenstående mere kritiske bemærkninger har været at diskutere en række af de problemer, der næsten uundgåeligt rejser sig i et pionerstudie som det foreliggende. De bør ikke overskygge, at bogen har en lang række fortjenester og er højst inspirerende, både i kraft af sin stadige perspektivering og de i mange tilfælde overraskende resultater, den fremlægger. I øvrigt er bogen samtidig yderst velskrevet.

Til fortjenesterne hører ikke blot, at bogen demonstrerer frugtbarheden af at koble marxistisk teori med empiriske analyser, men også at man konsekvent inddrager variabelen køn - ikke blot fordi kønsforskelle i sig selv kan være interessante, men også fordi det er en central forudsætning for at nå frem til holdbare fortolkninger.

Af de mere overraskende resultater kan nævnes, at forfatterne ud fra de til rådighed stående indikatorer konkluderer, at det først og fremmest er den tekniske arbejdsdeling (samt faktorer som køn og alder), der forklarer variationer i arbejdsmiljøbelastninger og sundhed, hvorimod klasse i sig selv synes at betyde meget lidt. Lige så overraskende er det, at social klasse i langt højere grad end erhvervsstatus forklarer indkomstforskelle. Forfatterne viser i øvrigt samtidig, at køn har en overordentlig stor effekt på indkomst, også efter kontrol for klasse, erhvervsstatus, arbejdstid, uddannelse o.s.v. - dvs. at kønsforskellene i indkomster ikke skyldes forskelle i arbejdsfunktioner. Hvad angår klasseforskellene, medgiver forfatterne dog, at en stor del forklares af forskelle i individuelle egenskaber såsom uddannelse, køn, etc. Det illustrerer imidlertid en anden dyd, som ikke har været for udbredt inden for klasseteorien, nemlig nuanceringen i konklusionerne.

Alt i alt er det en yderst spændende bog, de tre forfattere har skrevet, og den bør kunne vække inspiration både hos marxistisk og traditionelt orienterede. Man imødeser med forventning den annoncerede større undersøgelse - samt de øvrige publikationer fra det internationale projekt.

Jørgen Goul Andersen